

viszont még nemrégiben is a leggyakoribb nevek közé tartozott (vö. J. SOLTÉSZ KATALIN i. m. 143).

Érdekes jelenség tapasztalható északi nyelvrokonainknál, a finneknél. A 70-es években a *Mikko* név, amely a *Mikael* finn megfelelője, ismét nagyon divatos lett. Az 50-es években még a 40. helyen áll a gyakorisági listán, majd 1973-tól az első helyre kerül. A név egyébként az 1300-as évektől kezdve állandóan jelen volt a finn személynévanyagban, csak a múlt század végén szorult vissza a használata (EERO KIVINIEMI, Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimivalinta. Espoo, 1982. 94, 223). Úgy érzem, nálunk is lesz még reneszánsza a *Mihály* névnek. Ennek jelei már megvannak. Fővárosi értelmiségi családok választják szívesen e nevet gyermeküknek (sajnos adataim nincsenek, csak tapasztalati tények bizonyítják a jelenséget).

Visszatérve a címben feltett kérdésre, hogy divatos név-e a *Mihály*, ezt válaszolnám: nem divatos, de ma is kedvelt és elterjedt név.

Köszöntsük a Mihályokat egy híres Mihály, Csokonai verssoraival: "Mind Mihály, mind a nem-Mihály, akik itt örvendenek, Töltsenek sok szép szerencsés esztendőket. – Éljenek!"

POSGAY ILDIKÓ

Hang- és hangzásutánzás

Hangutánzó szavaink sajátosságai között tankönyvi tételellességgel tartjuk számon azt, hogy bennük "a tulajdonképpen hangkifejező előrész és a képzőszerű végződés egyszerre jött létre, s nem egy korábban már meglévő alapszóhoz járult később valamilyen képző. Nem volt tehát korábban egy **horthy*, **nyáv*, **heb*, **dad*, **mor* stb. előrész, amelyből -g képzővel *horthyog*, *nyávog*, *hebeg*, *dadog*, *morog* stb. ige alakult; legfőljebb arról van szó, hogy egyes, a maguk egészében keletkezett hangutánzó igékből a nyelvérzék később hangutánzó indulatszót vont el: *roppan*:> *ropp*, *durrán*:> *durr*, *püffén*:> *püff*, *pottyán*:> *potty* stb., vagy hogy a hangutánzó indulatszó és a hangutánzó ige párhuzamosan, egymást kölcsönösen föltételezve alakult ki (ez utóbbira azonban kevés bizonyítható példa van)" (BENKÓ LORÁND: BÁRCZI GÉZA-BENKÓ LORÁND-BERRÁR JOLÁN, A magyar nyelv története. Bp., 1967. 310).

Közismert azonban az is, hogy az igésítés, "képzősítés" és elvonás szóalkotási műveleteinek lexikai produktumai mellett egy sajátos hangalakú és sajátos írásmódú adatsoport is található a hangutánzás körében. Például: "*Ba ba ba barakonyi* Ur[am]t Somlyora citálták s-ighen saynállia, ne[m] tudgja miért, azt mondgya nem mehet *gya-gya gyakran* olyan meszsze" (1666: Bethlen Miklós levelei. Bp., 1987. 143; – vö. uo. 615 [JANKOVICS JÓZSEF]: "Célzás Barakonyi Ferenc beszédhibájára"); "Akkor mindgyárt az küszöbön ült fehér macska el kezdette nagy emberi módon az jajgatást,

jaj! jaj! jaj! [!] Nagy vastag jajgatással az ordas is az hordókon vékonyabban ugyan emberi módon. .. csak úgy beszéltem hozzájuk mint Emberekhez, mondván; hiszem nagy késértetek vadtok, de hejában mert nem felünk töletek, mert Velünk az Ur Jesus Krisztus, mely szavamra vissza csúfoltak Emberi módon: *be, be, be, be*" (1740: Magyarországi boszorkányperek. 1529–1768. Közreadja SCHRAM FERENC. Bp., 1970. 1: 267); "Az ortográfiával vissza nem adható [!] *Uúúú!* = annyit jelenthet, hogy »fáj a fogam«, de érzelmileg mindenesetre telítettebb, szintetikusabb kifejezés, mint az összképzetet szétboncoló mondat" (ZOLNAI BÉLA: Nyelv és stílus. Bp., 1957. 135); "A kezét *csóóókolom...*: *magyaaar* vagyok én!" (Mai Nap [napilap] 1992. okt. 26. 12–3).

Ezek a példák is hangzást, (emberi, állati) hangadást tükröznek, sőt érzékeltetnek. A sajátosságuk az, hogy egyrészt kevésbé vagy egyáltalán nem lexikalizáltak (sokszor ezért is írják külön vagy kötőjelekkel őket), másrészt sűrűn utalnak nem fonematikus hangelemekre (sokszor ezért írják ezeket betűsokszorozással vagy szóvégi írásjelekkel). A lexéma jellegű hangutánzó szavaktól ZOLNAI BÉLA is elkülönít bizonyos alakulatokat: "A kifejezőség [!] technikája itt abban áll, hogy a beszélő – a körülmények hatására – az explikáló beszédmodort egy *ő n k é n y e s h a n g c s o p o r t t a l* [kiemelés tőlem – P. F.] helyettesíti. Az alkalmi fölkiáltás [= *Uúúú!*] a beszédből bekerülhet a nyelvbe: közhasználatú, konvencionális »kifejezőség« lesz. A közhasználatúság esetleg csak egy szűkebb stílusrétegre szorítkozhatik. Ilyenek pl. a népies alakok, balladák indulatszavai: *pütyürütyütyü, recefice* (vö. R. GRAGGER, Ungarische Balladen, 1926, XXXVII)" (i. h. – vö. még a táncszók, réjják, csujjogatók "önkéntes hangcsoportjait" is [NéprLex. 5: 185]). A hangutánzással való szoros, eredendő kapcsolatukat és egyszersmind a hangutánzó szavaktól való különbözőségüket – véleményem szerint – egyaránt jól fejezi ki a *h a n g z á s u t á n z á s* műszó, ezért alkalmazásra ajánlom.

A hangzásutánzással különösen a beszélt nyelvi szövegtípusokban és közlési helyzetekben találkozunk és élünk. Érthető okokból: egy-egy esemény, szituáció, szereplő hatásos megjelenítésének, érzékletes felidézésének kitűnő lehetősége és eszköze ez az akusztikai "kifejezőség".

Ezúttal egyetlen mesemondó elmondott meséiből kiemelt példákkal bizonyítom állításomat. A Bukovinai székely népmesék (Szekszárd, 1979–1985) négy vaskos kötetéből másfelet töltenek ki Fábián Ágostonné meséi. (A gyűjteményre a továbbiakban csak kötet- és lapszámmal utalok.) A példák idézésével nemcsak magát a jelenséget szeretném dokumentálni, hanem azt is, hogy a hangzásutánzás hangcsoportjai szerves kapcsolatban vannak a hangutánzó szavakkal. Nemegyszer látjuk ugyanis azt, hogy egy hangcsoport (jellemzően ismétléses) hangoztatása mellett ott áll (mintegy párhuzamosan) a megfelelő vagy rokon hangutánzó szó is. Ezt az összefüggést nem gyengíti, hanem erősíti, hogy fordított sorrendjükre is akad példa: olykor a hangutánzó szó áll elől. Lássunk példát mindkét esetre! 1: "Hát éccër csak egy akkora hatalmas medve kezdett odacammogni, *brúm, brúm, brúm* .. jó a medve. *Brummog, brummog*, jó közelebb" (2: 18; vö. még uo. 22: "*Brúm, brúm morrogott* a medve"); "Csak *rotty, rotty, rotty* kezdett *rottyogni*, főni [a bögrécske]" (2: 109). – 2. "S a méznek a szagára a méh elkezdett a feje felett csak *bizzegni, bzzzzz*" (2: 26).

Fábián Ágostonné is az állathangokat szólaltatja meg, játssza el legtöbbször. Például a farkas vonító, tutuló "énekét", ujjogtatását (1: 151), kujjogtatását (2: 208), nyekergését: "Nyék, kedvem, nyék, nyék, nyék! Nyék, kedvem, nyék! .. *Hu-hu-hú, nyék* kedvem *nyék!*" (uo.; vö. még "sárkányhangra" 1: 288); a kutyaugatást (és emberhangú utánzását): "A küsebb gyermekék vékonyabb hangon, a nagyobbak vastagabb hangon: *vauuu, u-u-u, vauuu, vauuu*, elkezdték. Ugattak réttentően" (1: 200), "A gyermekék, kicsikék vékonyabb hangon, a nagyobbak vastagabb hangon: *hu-hu-hu* .. Hangosabban [!] ugassatok! *hú-hú-hú* [!]" (2: 221); a libagágogást: "*Gi-gá-gá!* .. *Gi-gá-gá-sz-sz-sz!*" (1: 58); a malac visongását: "a zsákot elejtette, megbotlott, s a malacka: *ujuk! ujuk!* kiugrott a zsákból, s futás vissza csordába. .. de mégin megbotlott, a zsákot elejtette, s a malacka kiesett belőlle. *S ujik! ujik!* vissza a csordába" (2: 176); a macska harcias fújtatását: "a macska szembegrott vele *pf-pf*, elkezdett így fujni szembe vele" (1: 241); a nyúl sírását, panaszos makogását: "Éccër [a szegény ember], amikor szántogatott, hall valami sírást. – *Mak-mak-mak!* .. Pofozta a medve erről és, arról és a nyuszikát" (2: 220). Olykor az állatok karneváli lármás zsviját idézi, eleveníti fel a mesemondó: "A ló *nyi-ho-hó*, a számár *i-á-á*, a kutya *hu-hu-hu*, s a macska *nyáú*, a kakas *kukuriku* .. ojan zenebonát csaptak" (1: 240), "valami *röf-röf-röf, ui-ui*, a tehén még *bú-bú*, a ló még *nyi-ha-ha*" (2: 218).

Néhányszor "megszólal" egy-egy hangszer is; így a furulya ("*tű-lü-lü-lü-lü-lü-lü*" = 1: 19; l. még 280), meg a tülök, nyilván a *tülök, tülköl* szavak hangalakjának hatására is ("elkezdék tülkölni, mind a vadászok, hogy *tüüü-tü-tü-tü-tü*" = 1: 199). – Máskor eszköz, tárgy jellegzetes hangját eleveníti fel a mesemondó: "*Darálj, darálj, darálócskám!* S csak tudják-é, elkezdett *dur, dur, dur* darálni" (1: 134).

Az emberi beszéd érzelmi indítékú hangjelenségei, "hanggesztusai" (nevetés, sírás, száj tátás, köpés) természetesen a mesemondásban is gyakran fejeződnek ki hangzásutánzással (is): "csak *hi-hi-hi, he-he-he, ha-ha-ha*. Örökké kacagott" (1: 147); "*Bü-ü-ü* – sírt az ember" (1: 293); "*á* – kinyitotta jól a száját, és várta, hogy a tehén és a bornyu ugorjon belé" (2: 218); "*Ptü-ptü-ptü!* – jól mögtöpdösték" (1: 279).

A hangutánzás kategóriájának néhány határárdését is érintette RÁ CZ ENDRE a belehallás jelenségének leírása és elemzése során (NytudÉrt. 134 [1992]: 3, ill. passim). Minthogy környezetünk hangjelenségeit értelmesítjük a belehallás során és nem (számunkra) ismeretlen szavakat, azért a belehallást még képletesen sem nevezhetjük népetimológiás jelenségnek. Az idézett mesegyűjteményben is felbukkan azonban egy átmeneti típus, egy határeset: idegen nyelvű szövegek félreértése, nem idegen nyelvű szöveggként való felfogása, (hamis) értelmezése. A nyelvet nem (vagy nem jól) ismerő is bizonyos abban, hogy emberi szót, emberi nyelvet hall. De jórészt (vagy akár csak helyenként) pusztá hangzasként, csak "nyelvmelódiaként" fogja fel; hogy aztán alkalomadtán meglevő (anya)nyelvismeretével értelmezze – mint a népetimológia alkotója a számára ismeretlen, motiválatlan szót. Egyik példánkban német szöveget értelmesít magyarul a beszélő, a másokban magyart a német nyelvű: "Éccër csak megszólalt az orgoña, s a néméték erőst szépén énekélték, hogy – *Hájlige gott*. Aszongya egyik legén a másiknak: – Hallod-e tē, mit énekélnék? .. Azt énekélik, hogy *hajlik még ott*" (1: 47); "Jóskának [a kocsmában] erőst jó kedve kerekedett, s a kujakjával kezdte verni az asztalt, s énekelte [= kurjantotta], hogy: ..

Rádirattatom, rádirattatom! – Hallgatkozik a barátja [a német Hanzi], s aszongya: – *Reám te ne irasd, ha kérted, akkor fizesd meg!*" (1: 318).

Az ismeretlen (vagy csupán az idegen) nyelv hangzását, karakterét gyakran érzékeltetjük hangzásutánzással, halandzsával. Fábián Ágostonné meséiben, a Tizenkettőt egy csapásra címűben is van rá példa. A "sok cigánkőjök" ezt kiabálja az óriással hazatérő falubelijüknek: "*Akhángyilē-bungyilē, akhángyilē-bungyilē!*" (1: 69). Az óriás ezt (a "cigány nyelvet") nem érti, de nem is értelmesíti, hanem megkérdezi a jelentését. Vesztere. A válasz tudniillik önkényes "műfordítás": "Hát aszongyák, hogy én csak égyyet hoztam .. Me[rt ezek] .. min ějen emběrěkvel ělnek, min te amějen vagy" (uo.). Ez a válasz természetesen nem fordítás, nem belehallás, nem népetimológia és nem hangzásutánzás. Sajátos használata a nyelvnek: a nyelvi, a kommunikációs visszaělés (egyáltalán nem ritka) példája.

A hangzásutánzásnak a rögzítése, az írásképe is (csak) utánzás, és nem pontos másolat, nem "hangfelvétel". Szemléletesen mondva: nemcsak a lejegyző fülére, hanem főként a kezére jellemző, hogy éppen hány betűvel érzékelteti a nagyon hosszú, elnyújtott hangot; hogy miként tagolja kötőjelekkel a ritmusosan ismétlődő vagy szaggatott hangzást; hogy intonációt vagy emfaticumot érzékeltet-e a felkiáltójelekkel stb. Ez az írásképi sajátosság is szaporítja, erősíti azokat a vonásokat, amelyek miatt lehetséges, sőt indokolt a hangzásutánzást a hangutánzástól elkülöníteni; vagy ha tetszik, mint sajátost éppen hozzákapcsolni.

PUSZTAI FERENC

Rendszerkényszer és logika (Megjegyzések az uráli nyelvek személyes névmásaihoz)

1. Az uráli alapnyelvre rekonstruált személyesnévmás-tövek vokalizmusát nem lehet egyértelműen megállapítani. Az uráli nyelvek megoszlanak a vokalizmus palatális és veláris voltát illetően. Vö.

fi. <i>minä</i>	lp. <i>mon</i>
észt <i>mina</i>	md. <i>mon</i>
zürj. <i>me</i>	jurszam. <i>mañ</i> stb.
magyar <i>én</i>	

Hasonlóképpen a második személy esetében is. Az UEW rekonstrukciói (**mÿ*¹ 'ich', **mÿ*² 'wir', **tÿ*¹ 'du', **tÿ*² 'ihr') helyett elfogadhatóbb volna a megengedő **mV-*, **tV-*.

A palato-veláris kettősség az egyes számban figyelhető meg, a plurális alakok túlnyomórészt palatális magánhangzót tartalmaznak, vö.

fi. <i>me</i>	lp. <i>mī</i>
észt <i>me</i>	md. <i>miñ</i>
zürj. <i>mi</i>	(de: jurszam. <i>maña</i> ?)
magyar <i>mi</i> stb.	